

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

на правах рукопису

УДК 339.13

ПИЛИПЕНКО ГАННА МИКОЛАЇВНА

РІВНОВАГА СПОЖИВЧОГО РИНКУ
(ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ)

спеціальність 08.01.01 - політична економія

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Дніпропетровськ - 1996

ДВ 34.030

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Державній гірничій академії України

Науковий керівник - доктор економічних наук, професор
Задоя Анатолій Олександрович

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Батура Олександр Васильович
кандидат економічних наук, доцент
Кобзар Надія Іванівна

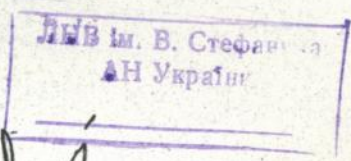
Провідна організація - Дніпропетровський державний університет

Захист відбудеться "20" травня 1996 року о 9 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 03.03.02 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук в Дніпропетровському державному аграрному університеті за адресою: 320627, Дніпропетровськ - 27, вул. Ворошилова, 25, ауд. 403.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Дніпропетровського державного аграрного університету.

Автореферат розісланий "26" серпня 1996 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, доцент

Макаренко

Макаренко П.М.

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00760288 (V)

Загальна характеристика роботи.

Актуальність та ступінь розробленості теми. Формування в Україні ефективної соціально-орієнтованої ринкової економіки пов'язується, перш за все, з переходом до типічної в розвинутих країнах системи взаємозв'язку виробництва і потреб, в якій останні реалізуються через свою платоспроможну форму - попит. Подібна спрямованість економічних реформ передбачає відмову від централізовано-планової моделі, зорієнтованої, в першу чергу, на досягнення необхідних обсягів виробництва, а не на забезпечення реальних потреб.

В контексті визначених завдань особливого значення набувають проблеми функціонування споживчого ринку як основного механізму реалізації потреб в товарах та послугах невикробничого характеру, відтворення людини в сукупності її фізичних, інтелектуальних та духовних якостей. Незбалансованість споживчого ринку приводить до неможливості оптимального використання трудового, іновачійного і творчого потенціалу робочої сили, викликає макроекономічну нестабільність та соціальну напруженість. Саме тому проблема досягнення рівноваги на даному ринку є тією ключовою проблемою, на якій замикається багато інших.

Дослідження процесу встановлення рівноваги на споживчому ринку є актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Функціонування централізовано-планової моделі економічного розвитку, в якій споживча рівновага могла встановлюватися лише шляхом планування необхідних обсягів виробництва та формуванням відповідної їм політики доходів, сприяло орієнтації економічних досліджень на пошуки збалансованості попиту та пропонування за рахунок лише державної політики вирівнювання необхідних народногосподарських пропорцій. Вважалося, що народногосподарська пропорційність зумовлює і збалансованість попиту та пропонування на споживчому ринку. Цілий ряд положень теорії

споживчої рівноваги, найбільш важливі аспекти якої знайшли відображення в роботах Белкіна В.Д., Белоха Н.В., Друкера С.Г., Івантера В.В., Левіна А.І., Петракова Н.Я., Полтеровича В.М., Поманського А.В., Русакова В.П., Соловійова В.П., Яркіна А.П. та інших, є досить актуальними і в сучасних умовах.

Разом з тим, реформування економічної системи України в напрямку створення умов для розвитку в ній ринкових відносин виявило недостатність теоретичних і практичних розробок, що проводились раніше, оскільки модель ринкової економіки визначає використання інших регуляторів споживчої рівноваги як на макро-, так і мікрорівнях. Широкий матеріал щодо аналізу основних принципів побудови ринкового механізму встановлення рівноваги та використання конкретних форм і методів державного впливу на даний процес представляють собою моделі встановлення ринкової рівноваги, розроблені такими представниками світової економічної думки, як Кейнс Дж.М., Метцлер Л., Мізес Л., Найт Ф., Самуельсон П., Фрідмен М., Хансен С., Харрод Р., Хайек Ф., Хікс Д., Шумпетер Й. та іншими.

Проте, в даних розробках світової економічної думки проблеми функціонування споживчого ринку не є безпосереднім предметом дослідження, а виконують лише допоміжну роль у пошуках встановлення загальної ринкової рівноваги, і, таким чином, не дають повного уявлення про механізм досягнення споживчої рівноваги. В економічній теорії існує декілька методологічних прийомів дослідження даної категорії: через аналіз попиту і пропонування на ринку окремого товару, за рахунок розгляду останніх у складі сукупних величин або як форми прояву загальногосподарської збалансованості. Отже, необхідного переходу до розробки єдиного цілісного методу дослідження споживчої рівноваги поки що не здійснено. Не визначені повною мірою також і фактори досягнення рівноваги безпосередньо на споживчому ринку, немає єдності з приводу ролі держави в цих процесах.

Одночасно, залишаються дискусійними і деякі питання теоретичного плану. Зокрема, не затихають суперечки про самий зміст споживчої рівноваги, необхідні умови забезпечення її стійкості, функціональну роль споживчого ринку в економічній системі.

Разом з тим, розробки світової економічної науки з питань досягнення споживчої рівноваги не завжди можуть бути реалізованими в чистому вигляді в умовах нашої специфічної економічної практики, що потребує детального економічного дослідження специфіки національної економіки і можливості адаптації таких розробок до неї.

Тема дисертації набуває актуальності і з точки зору практичного аспекту дослідження. Виходячи з того, що в даний період економіка України перебуває на стадії трансформації від економічної системи одного типу до іншої, ще не втратила певних ознак централізовано-планової моделі і, одночасно, ще не створила ефективних ринкових регуляторів економічних процесів, виникає проблема розробки механізму встановлення рівноваги, адекватного перехідному періоду.

Актуальність теми, її практична значимість, недостатня розробленість та дискусійність багатьох положень визначили вибір теми дисертаційної роботи, її мету та логіку дослідження.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в здійсненні комплексного політико-економічного аналізу механізму досягнення споживчої рівноваги та розробці практичних рекомендацій по формуванню такого механізму в перехідній економіці України.

Реалізація мети дослідження здійснюється через вирішення цілого ряду завдань, основними серед яких є:

- з'ясування місця та ролі споживчого ринку в економічній системі суспільства;
- аналіз механізму досягнення споживчої рівноваги;
- пошук факторів встановлення рівноваги на споживчому ринку;

- виявлення системи факторів, що зумовлюють форми і методи державного регулювання процесу досягнення рівноваги;
- виділення специфічних рис функціонування механізму споживчої рівноваги в економіці України;
- розробка рекомендацій по формуванню механізму встановлення споживчої рівноваги, адекватного перехідному періоду.

Об'єктом дослідження є моделі механізму досягнення споживчої рівноваги в країнах з розвинутою ринковою економікою, механізм досягнення рівноваги на споживчому ринку в перехідній економіці України.

Методологічною і теоретичною основою дисертації стали основні принципи матеріалістичної діалектики, методи системного, логічного, функціонального аналізу, експертних оцінок та інші наукові методи дослідження економічних процесів.

В процесі роботи над дисертацією використана економічна література вітчизняних та зарубіжних авторів з проблем формування та функціонування ринкового механізму досягнення споживчої рівноваги, регулюючого впливу сучасної держави на даний процес.

Інформаційна база. В роботі широко використовувалися статистичні та фактичні матеріали по здійсненню економічної реформи, законодавчі та нормативні документи України, результати ряду соціологічних досліджень, дані і висновки монографічних видань та періодичної преси.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- на основі використання системного та функціонального методів дослідження, діалектичного принципу загального і особливого з'ясовано, що споживчий ринок відіграє провідну роль в становленні, розвитку та реалізації економічних інтересів, впливає на формування основних економічних пропорцій і, завдяки цьому, займає в економічній системі положення в сфері взаємодії макро- та мікрорівнів економіки. Доведено, що аналіз процесів, які протікають на споживчому ринку, повинен

проводитись за допомогою методів як мікро- так і макроекономічного характеру;

- доведено, що попит та пропонування на споживчому ринку є кількісними та якісними формами прояву економічних інтересів споживача, максимізуючого корисність, та виробника, максимізуючого прибуток. Визначено, що узгодженість даних економічних інтересів забезпечує рівновагу споживчого попиту та пропонування;

- показано, що одним з факторів досягнення рівноваги на споживчому ринку є наявність конкурентної боротьби серед споживачів. Виділені форми та методи такої конкуренції і наступні її типи: досконала (характеризується наявністю великої кількості споживачів, однорідністю потреб і високою еластичністю доходу), недосконала у формах монопсонії, олігопсонії та монопсонічної конкуренції (характеризуються, відповідно, обмеженою, незначною і великою кількістю споживачів, однорідністю та диференційованістю потреб, незначною еластичністю доходу);

- на основі аналізу особливостей та основних принципів побудови моделей державного регулювання виділена система факторів, що безпосередньо впливає на механізм функціонування моделі встановлення рівноваги. Доведено, що дія таких факторів, як рівень розвитку технологічного способу виробництва і ринкової інфраструктури, наявність соціальної бази, стан суспільної свідомості, менталітет нації визначає основні параметри моделі державного регулювання процесу досягнення рівноваги;

- досліджена специфіка механізму встановлення споживчої рівноваги в умовах переходу економіки України до ринкових відносин і запропоновані заходи по формуванню механізму досягнення споживчої рівноваги, адекватного трансформаційному періоду.

Положення, що виносяться на захист:

- споживчий ринок здійснює вплив на формування основних економічних пропорцій;

- споживчий ринок є не лише сферою прояву та реалізації економічного інтересу, а виступає активним центром становлення і розвитку останнього;

- різні типи конкурентної боротьби серед споживачів є необхідним фактором досягнення споживчої рівноваги;

- модель державного регулювання споживчого ринку детермінується технологічним способом виробництва і наявністю необхідного рівня розвитку ринкової інфраструктури.

Конкретний особистий внесок автора у розробку наукових результатів, що вносяться на захист. Дисертантом запропоновано методологічний підхід, за яким споживча рівновага трактується як стан узгодженості економічних інтересів; визначені фактори економічного, соціального та надбудовчого характеру, що впливають на механізм функціонування моделей державного регулювання споживчого ринку; виділені етапи становлення механізму рівноваги на споживчому ринку України.

Практичне значення дослідження. Одержані на основі проведеного аналізу теоретичні результати та висновки можуть бути використані для подальших економічних досліджень з проблем функціонування споживчого ринку, а також реалізовані в навчальному процесі при викладанні окремих тем курсу "Економічна теорія", спецкурсів з проблем досягнення рівноваги ринку.

Певна частина матеріалу дисертації може бути використана в діяльності установ різного рівня, що займаються розробкою та реалізацією економічної реформи на Україні, особливо, що стосується проблеми застосування тих або інших моделей державного регулювання, основних форм і методів впливу держави на процес досягнення рівноваги.

Апробація роботи. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження доповідалися на ряді республіканських та регіональних науково-практичних конференцій, обговорювалися на методичних семінарах кафедри економічної теорії та основ підприємництва Державної

гірничої академії України та кафедри політичної економії Державної металургійної академії України.

Теоретичні положення і висновки з проблем функціонування моделей державного регулювання процесу досягнення рівноваги запроваджені в навчальний процес Державної металургійної академії України і знайшли відображення в програмі курсу "Основи економічної теорії".

За темою дослідження опубліковано 4 наукових праці, загальним обсягом 2,1 д.а.

Загальний задум та логіка дослідження визначили наступну структуру дисертаційної роботи:

ВСТУП

Розділ 1. Теоретичні основи аналізу рівноваги на споживчому ринку.

1.1. Споживчий ринок в системі економічних відносин.

1.2. Фактори споживчої рівноваги.

1.3. Моделі державного регулювання ринку споживчих товарів.

Розділ 2. Формування рівноваги споживчого ринку України в період трансформації її економіки.

2.1. Централізовано-плановий механізм підтримання рівноваги: залишкові явища.

2.2. Становлення елементів механізму регулювання споживчого ринку.

2.3. Модель державного регулювання споживчого ринку.

ВИСНОВКИ.

Список використаної літератури.

Основні положення дисертаційної роботи.

Дослідження теоретичних проблем досягнення споживчої рівноваги в дисертації розпочинається з в'яснення сутності, основного змісту і характерних рис даної економічної категорії. Подібна логіка аналізу базується на тому, що правильне вирішення цих питань в теоретичному плані дозволить вірно вибрати методологічні підходи до дослідження

конкретних проблем досягнення рівноваги між попитом та пропонуванням на споживчому ринку України в період її переходу до економіки соціально-орієнтованого ринкового типу.

Автором підкреслюється, що пошук цілісного методологічного підходу до аналізу процесу встановлення споживчої рівноваги повинен проводитись за рахунок визначення місця та ролі споживчого ринку в системі суспільного виробництва, виявлення його специфічних ознак. Оскільки споживчий ринок в економічній системі повинен забезпечити найбільшу відповідність виробництва товарів та послуг потребам і попиту населення, поскільки аналіз даної категорії розпочинається з розгляду категорії потреби.

Поклавши в основу дослідження методологічні принципи аналізу потреб та економічних інтересів, здійсненого К.Марксом в "Капіталі", розробки вітчизняних економістів, автором було доведено, що потреби в своєму розвитку проходять стадії початкових, узагальнених, функціональних та конкретних. Така еволюція зумовлюється дією визначених в дисертаційній роботі факторів фізіологічного та психологічного рівнів, станом розвитку суспільства і продуктивних сил, а також географічних, національних, особистих та зовнішньоекономічних факторів. Відповідно кожній стадії розвитку потреб у індивіда виникає певна ступінь усвідомлення потреби даного рівня, поступово визріває імпульс до діяльності, який набуває найбільшої сили в конкретних потребах. Останні трансформуються в мотиви - втілення потреб в більш або менш конкретні образи предметів, за допомогою яких припускається задоволення потреби. Конкретні потреби і втілені в них мотиви представляють собою динамічну систему, яка характеризується безперервною мінливістю і постійним зростанням. Одночасно, предмети задоволення потреб на кожний даний момент обмежені технічними, технологічними та ресурсними можливостями економічної системи. На цій основі мотиви трансформуються в економічні інтереси. Останні

представляють собою прояв творчо-перетворюючого відношення суб'єкта до самого себе і до суспільного виробництва в цілому, тобто виступають з одного боку виразом якісної сторони потреб, а з іншого - формою прояву виробничих відносин.

Виходячи із сформованого розуміння економічних інтересів обґрунтовується їх двояка природа: в націленості на задоволення потреб і в спрямованості на ті соціальні інститути, норми взаємовідносин в суспільстві, від яких залежить розподіл предметів, що задовольняють потреби. Таке розуміння природи економічного інтересу дає можливість стверджувати, що споживчий ринок є не лише сферою прояву економічного інтересу і активним центром його реалізації, а відіграє провідну роль в формуванні і розвитку останнього. Оскільки всі члени суспільства є споживачами товарів та послуг невиробничого характеру, тобто виступають суб'єктами споживчого ринку, то даному ринку належить головна роль у виникненні мотиву. Представлені саме на споживчому ринку товари і послуги надають потребі предметність і імпульс до діяльності, націленої на задоволення потреби. Обмін на споживчому ринку вже розподіленого суспільного продукту визначає товари і послуги згідно потреб. Оскільки суб'єкти володіють лише обмеженим доходом в порівнянні з потребами, то у них об'єктивно виникає націленість на максимізацію корисності в рамках обмеженого бюджету, яка безпосередньо на ринку проявляється в формі попиту. Частина суб'єктів споживчого ринку, окрім попиту на товари і послуги, пред'являє ще й додатковий попит на основні види ресурсів. Дані суб'єкти економічних відносин (виробники) постачають на ринки товари і послуги, засоби виробництва і отримують від їх реалізації доход у формі прибутку.

Величина останнього, а значить і величина доходу, яку можна надалі направити на особисте споживання, може бути значно збільшеною за рахунок мінімізації витрат виробництва. Оскільки дані витрати є основним обмежувачем розміру отриманого прибутку, то у виробника з'являється

спрямованість на максимізацію прибутку, виходячи з якої він формує пропонування товарів і послуг безпосередньо на ринку.

Визначення провідної ролі споживчого ринку в формуванні, розвитку і реалізації економічних інтересів суб'єктів має велике значення. В методологічному відношенні подібний підхід дає своєрідний ключ для з'ясування сутності категорії рівноваги та глибинних причин нерівноважних станів ринкового попиту та пропонування, відкриває реальну можливість регулювання процесу досягнення споживчої рівноваги. Так, реалізація економічних інтересів суб'єктів господарювання безпосередньо впливає на інтенсивність матеріальних та фінансових потоків в економіці. Економічні інтереси є не що інше, як критерії, якими керуються господарчі суб'єкти в процесі прийняття рішень, а інтенсивність відповідних потоків - результат реалізації цих рішень. Звідси, інтенсивність матеріальних та фінансових потоків в економіці можна розглядати як проєкцію системи інтересів економічних суб'єктів на дані потоки опосередковану господарчим механізмом. Отже, рівновага попиту та пропонування (як деяке співвідношення інтенсивності потоків) є проєкція певного стану економічних інтересів, а, саме, стану їх узгодженості. Таким чином, можна вести мову про те, що збалансованість попиту та пропонування на споживчому ринку представляє собою зовнішню, кількісну характеристику економічної системи в ситуації узгодженості інтересів. Якщо інтереси економічних суб'єктів узгоджені, то на споживчому ринку існує збалансованість попиту та пропонування.

Аналіз споживчого ринку в складі сукупного виявив, що споживчий ринок здійснює вплив на формування основних економічних пропорцій:

- між виробництвом і споживанням (дана пропорційність встановлюється під впливом споживчого попиту на обсяг виробництва);
- між першим та другим підрозділами суспільного виробництва (споживчий попит на кожний даний момент визначає необхідну кількість ресурсів для виробництва певного обсягу товарів та послуг);

- між споживанням та заощадженням (в короткостроковому періоду заощадження представляють собою різницю між величиною доходу і витратами на споживання. Кон'юнктура споживчого ринку здійснює вплив на розмір споживчих витрат, а, отже, і на встановлення даної пропорційності).

Таким чином, для споживчого ринку є характерними закономірності як мікро- так і макроекономічного характеру. Отже, і дослідження процесу досягнення рівноваги на даному ринку повинно базуватися на сполученні аналізу закономірностей мікро- та макроекономіки.

У відповідності з визначеними принципами виділяються фактори споживчої рівноваги. Оскільки в реальній економічній дійсності інтереси представляють собою складну і динамічну систему, яка включає в себе декілька рівнів інтересів, то автор вважає, що відповідно до них мають бути вироблені і механізми їх узгодженості. Таким чином, факторами споживчої рівноваги є наявність конкурентної боротьби як серед виробників, так і споживачів, ціни рівноваги, інструменти державної політики, соціальні та надбудовчі фактори.

В дисертаційній роботі отримали детальну розробку форми і методи конкурентної боротьби між споживачами. Згідно визначених в роботі критеріїв класифікації, якими є кількість споживачів на ринку, характер потреби в товарах та послугах, величина еластичності доходу, виділено досконалу та недосконалу конкуренцію. До характерних рис досконалої конкуренції автор відносить наявність великої кількості покупців, однорідність їх потреб в товарах та послугах та еластичність пропонування грошей за даний товар. За таких умов рівень ринкової ціни на товар знаходиться в зворотній залежності від сукупного обсягу закупок.

Ринок недосконалої конкуренції споживачів характеризується наявністю монополії, олігополії та монополістичної конкуренції. В умовах монополії діє єдиний споживач певного товару, характер його потреб визначається однорідністю, а пропонування грошей є нееластичним.

Споживач на монопсонічному (і, частково, олігопсонічному ринку) отримує можливість встановлювати ціни на рівні нижчому, ніж в умовах досконалої конкуренції.

Монопсонічна конкуренція передбачає, що існують безліч покупців даного товару з диференційованою потребою в останньому. Це означає, що кожна потреба споживача характеризується певними якісними вимогами до відповідного товару. Завдяки диференційованій потребі споживачу вдається зменшити цінову еластичність пропонування необхідного товару, що може бути ознакою посилення його влади над ціною. Остання може бути зниженою без збільшення обсягу закупок. Подібне можливе завдяки тому, що конкуренти-споживачі не зможуть вищими витратами придбання притягнути до своєї потреби ту категорію виробників, яка віддає перевагу виробництву певного товару.

Автор робить висновок, що прагнення до реалізації своїх економічних інтересів примушує виробників та споживачів вступати в різні типи конкурентної боротьби, взаємодіяти між собою і досягати, тим самим, певного стану узгодженості інтересів, а, отже, і рівноваги безпосередньо на споживчому ринку.

На недосконало конкурентних ринках наявність ринкової влади у суб'єктів приводить до того, що встановлення рівноваги відбувається при неузгоджених інтересах агентів економічної діяльності та невідповідності ціни попиту ціні пропонування. Тому, така рівновага не може бути стійкою. В результаті будь-якого відхилення від сталої ситуації, існуючі (хоча й не враховані при встановленні обсягів випуску, цін, тощо) інтереси будуть направляти суб'єктів не в сторону повернення до первісної точки балансу попиту та пропонування, а від неї. Виходячи з цього, ринковий механізм недосконалої конкуренції доповнюється державним регулюванням економічних процесів. Останнє, впливаючи на інтереси суб'єктів ринкових відносин через зміну умов, в яких відбувається їх

реалізація, досягає узгодження даних інтересів та встановлення рівноваги на споживчому ринку.

В дисертації підкреслюється, що державне регулювання здійснюється за рахунок різних форм та інструментів впливу, об'єднаних в певну модель, і не є однаковим для різних економічних систем. Автором здійснена спроба визначення факторів, які безпосередньо впливають на формування тієї або іншої моделі державного регулювання, визначають об'єкт та інструменти впливу на процес досягнення споживчої рівноваги.

Аналіз історичних умов, в яких відбувалось формування кейнсіанської та консервативної моделей регулювання, дозволив зробити висновок, що поява даних моделей зумовлена, насамперед, дією факторів економічного порядку, а саме, існуючим технологічним способом виробництва та рівнем розвитку ринкової інфраструктури.

Функціонування машинного технологічного способу виробництва приводить до збільшення розмірів промислових підприємств, концентрації виробництва і капіталу, що стає базою для розвитку монополістичних тенденцій. Велике висококонцентроване виробництво, де основним фактором збільшення прибутку виступає економія на масштабах виробництва, здатне випускати на даному етапі свого розвитку лише багатосерійну та масову продукцію. Ця особливість пропонування, що зумовлена технологічними причинами, значно ускладнює регулювання економічних процесів, тому що в умовах кризи надвиробництва подібне підприємство не здатне швидко перейти на випуск іншої продукції, що користується попитом. Природним результатом при порушенні рівноваги стає скорочення виробничих потужностей, ріст цін та недостатній попит населення. Оскільки дія детермінантів з боку пропонування обмежена існуючими технологічними можливостями, то оптимальним в такій ситуації являється вплив на сукупний попит.

Автоматизований технологічний спосіб виробництва з його орієнтацією на задоволення індивідуальних потреб споживача, дестандартизацію,

виробництво продукції малими серіями, зумовив зміни в самому виробництві. В основі високої ефективності останнього лежить вже не економія на масштабах, а, перш за все, оптимальний набір сфер виробничої діяльності. Тому галузеві гіганти, що практично повністю монополізували виробництво певного товару, стають в даних умовах не життєздатними. Необхідність посилення гнучкості, швидкого пристосування галузей і підприємств до зміни техніки та технології потребувало швидкої переорієнтації капітальних вкладень та відсутності перешкод на цьому шляху, тобто більшої свободи підприємництва. Звідси - відмова від активного державного втручання в економіку, зменшення ролі держави в процесі досягнення рівноваги на користь ринкового механізму і свободи приватного підприємництва. Саме технологічний спосіб виробництва відкрив можливість регулювання пропонування, а економіка в умовах повного використання ресурсів здатна без зовнішнього впливу створювати необхідну величину попиту.

До економічних факторів впливу на процес формування певної моделі державного регулювання слід віднести і ступінь розвитку ринкових відносин, а, саме, наявність необхідної інфраструктури ринку як необхідної умови здійснення державою регулюючого впливу.

В роботі аргументовано положення про те, що дія економічних факторів, які зумовлюють наявність тих чи інших форм впливу на процес встановлення споживчої рівноваги, в реальній дійсності поєднується з дією факторів соціального порядку. Інакше кажучи, економічний вплив держави повинен опиратися і на певну соціальну базу як для мети сприйняття ідей регулювання, впровадження їх в суспільну свідомість, так і для реалізації цих ідей на практиці.

Оскільки економічна політика держави, тобто вибір конкретної системи форм і методів впливу на економічні процеси (певна модель регулювання) формується в результаті взаємодії і боротьби різних економічних інтересів і виступає їх рівнодіючою, то завжди існує можливість тиску на державні

рішення з боку різних політичних сил. Досить сильний вплив структур, що в певній мірі зацікавлені в збереженні існуючого соціально-економічного устрою, може звести нанівещь можливість зміни та реформування діючої моделі досягнення рівноваги. Тому правомірним є виділення в даному аналізі такого фактора, як наявність соціальних прошарків, що мають сильні економічні інтереси і стимули для виконання основних цілей економічної політики держави.

Крім розглянутих соціально-економічних факторів, які зумовлюють функціонування моделі регулювання, певну роль в її формуванні відіграють і надбудовчі явища. Такі елементи надбудови, як стан суспільної свідомості, культура, релігія, пануючі моральні настанови та цінності, певні традиції, тощо, зумовлюють досить великий вплив на характер функціонування моделі і, таким чином, визначають її національну специфіку. Надбудовчим факторам відводиться значна роль і в процесі досягнення узгодженості горизонтального (виробник - споживач) і вертикального (державна - суспільство) рівнів економічних інтересів.

Таким чином, досягнення стійкої рівноваги на споживчому ринку стає можливим лише в результаті функціонування господарчого механізму, здатного узгоджувати суперечливі інтереси економічних суб'єктів і створювати систему стимулів для їх реалізації в певних умовах. Необхідними факторами досягнення споживчої рівноваги є конкуренція, ціни рівноваги, державне регулювання у формі певної моделі, яка формується під впливом факторів економічного, соціального і надбудовчого характеру.

Аналіз конкретно-історичних умов функціонування споживчого ринку в національній економіці України виявив, що на даному ринку відсутній дійовий механізм узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання. Це приводить до неможливості встановлення динамічної рівноваги та постійному відтворенню незбалансованості між споживчим

попитом та пропонуванням. Проведений аналіз дозволив констатувати ряд специфічних ознак функціонування споживчого ринку в економіці України:

- наявність залишкових явищ централізовано-планової системи (однобока структура виробництва, переважна державна власність, монополізм, високий ступінь державного впливу на економіку, тощо);
- відсутність взаємодії економічних інтересів виробника і споживача, тиск державно-бюрократичних інтересів;
- нерозвинутість основних елементів саморегулювання споживчого ринку;
- неоформленість ринкової інфраструктури;
- залежність місткості споживчого ринку від зовнішньоекономічної діяльності, тощо.

За таких умов в економіці України склалося декілька сфер внутрішнього споживчого ринку з різними механізмами встановлення рівноваги. Автором виділяється державний та комерційний (у формах легального та нелегального) ринки, запропоновані моделі встановлення рівноваги в кожній із сфер споживчого ринку. В державному секторі, який характеризується обмеженим обсягом пропонування та високим рівнем монополізації, рівновага встановлюється виключно за рахунок подавлення попиту за наступними принципами. Перший, що може бути названим моделлю завищеної ціни, базується на періодичному встановленні високої ціни у відповідь на зниження пропонування. Другий, основою якого є практика несвоєчасної виплати заробітної плати, може носити назву моделі невиплаченої заробітної плати. Скорочення обсягів пропонування та зростання цін на продукцію, як необхідний засіб можливості максимізації прибутку в умовах технічної і технологічної відсталості виробництва, супроводжується при незмінній зайнятості ускладненням своєчасних розрахунків по заробітній платі. А це, в свою чергу, відображається на величині доходу, а, значить, і попиту.

Комерційний ринок характеризується великою залежністю від торгово-посередницької діяльності, націленої на імпорт споживчих товарів. Тому, пропонування даного ринку складається переважно з імпортованих товарів, менша частина яких орієнтована на західні стандарти споживання, а більша - представляє собою продукцію невисокої якості. Певна доля пропонування комерційного ринку формується за рахунок нелегального ринку. Оскільки така продукція, в основній своїй масі, значно дешевша за продукцію вітчизняного виробника, то рівновага на даному ринку встановлюється по типічній ринковій моделі балансування попиту та пропонування.

Неоднорідність споживчого ринку по структурі і процесам, що протікають на ньому, свідчить про те, що встановлення рівноваги між попитом та пропонуванням відбувається при неузгоджених економічних інтересах і тому не носить стійкого характеру. Виходячи з цього, постає необхідність дослідження шляхів створення в економіці України такого механізму, що був би здатним погоджувати економічні інтереси і, таким чином, встановлювати рівновагу попиту та пропонування на споживчому ринку.

Так як основною специфічною особливістю української економіки є наявність значного впливу держави на економічні процеси, то формування механізму досягнення споживчої рівноваги повинно відбуватися за максимальної участі державних інститутів. Підкреслюється, що в сучасних умовах розвитку економіки України, використання основних важелів кейнсіанської або консервативної моделей рівноваги не є правомірним. Про це свідчить аналіз факторів, що впливають на формування моделі державного регулювання.

Якщо розглядати фактор технологічний, то необхідно констатувати, що загальною характеристикою економіки є те, що в Україні існує переплетіння різних технологічних способів виробництва з перевагою часткової механізації в промисловості і домінуванням ручної праці в

сільському господарстві. Технологічна багатоукладність свідчить про неможливість використання в чистому вигляді як кейнсіанської, так і консервативної моделей регулювання.

Аналіз соціальних факторів в Україні доповнює дане ствердження. Централізовано-планова модель економіки створила досить сильну систему адміністративного управління та контролю, що базувалася на концентрації економічної і політичної влади, системах вертикальної диференціації доходів та статусних переваг, стандартах споживання, які значно відрізнялися в залежності від статусу в ієрархії системи. В суспільстві склався певний соціальний прошарок адміністративних та партійних функціонерів, який відігравав провідну роль в проведенні тієї чи іншої державної економічної політики.

Реформування економіки в напрямку створення змішаної моделі, де перевага віддається ринковим регуляторам, вступило в суперечність з інтересами даної соціальної групи, яка оформилась в специфічний механізм "тормозу" реформ. Поряд з цим, ідеї реформування економічної системи не знайшли широкої підтримки в державі, немаловажним фактором чого залишається відсутність в структурі населення досить впливового класу. Отже, ми можемо констатувати, що в даних умовах соціальна база функціонування ринкових моделей досягнення рівноваги в економіці України ще залишається неоформленою.

Значну роль в такому положенні відіграють фактори надбудовчого рівня. Історичні та економічні умови формування української нації, пануюча релігія та ідеологія сформували специфічну психологію українського народу, однією із найголовніших рис якої є досить сильна надія на державу в плані вирішення багатьох своїх проблем. Схильність до колективізму, здатність йти на самопожертву заради інтересів держави, всестерпимість та інертність в значній мірі сприяли встановленню тоталітарних тенденцій в суспільстві. Специфічна психологія, архаїчні елементи політичної та економічної свідомості більшості населення,

відсутність розвинутої демократії свідчать про неможливість ефективного функціонування в таких умовах як кейнсіанської, так і консервативної моделей досягнення рівноваги.

Отже, необхідно зробити висновок, що для функціонування ринкової моделі в економіці України повинні створюватися необхідні передумови економічного, соціального та надбудовчого характеру. Оскільки визначаючими є економічні фактори, то, в першу чергу, необхідно зосередитися на становленні в механізмі підтримання рівноваги елементів саморегулювання економічних процесів. Слідуючи визначенню рівноваги через збалансованість економічних інтересів, автором запропоновано варіант становлення таких елементів через забезпечення взаємодії економічних інтересів суб'єктів споживчого ринку (за допомогою мікроекономічних чинників) та створення умов для їх вільного руху на макrorівні економіки.

Вирішення таких завдань пов'язується з проблемою встановлення конкурентних відносин серед виробників, як необхідного фактору спрямованості їх економічних інтересів на взаємодію із споживчим попитом. Стосовно споживчого ринку, розвиток конкуренції на ньому повинен базуватися на специфіці потреб, що мають масовий або індивідуалізований характер і задоволення яких пов'язане із здатністю виробників виробляти необхідні споживчі товари та послуги. Виходячи з цього, державна політика повинна спрямовуватися, з одного боку, на формування сектору випуску продукції масового споживання на основі реформування державних висококонцентрованих підприємств за рахунок їх акціонування, технологічно доцільного розукрупнення. З іншого боку, повинні одночасно проводитися і заходи по зацікавленню малого та середнього підприємництва на задоволення потреб індивідуалізованого характеру. Конкурентне середовище має бути створеним і для споживачів товарів та послуг за принципами розроблених форм і методів конкурентної боротьби між споживачами.

Становлення конкурентних відносин на мікрорівні повинно доповнюватися відповідною макроекономічною політикою, спрямованою на створення відповідних умов вільної реалізації економічних інтересів. Це мають бути заходи уряду по формуванню ефективної інвестиційної політики в споживчому секторі економіки та законодавчої бази даних процесів.

В основу такої моделі автором дисертаційної роботи закладено принцип поетапного автономного інвестування пріоритетних виробництв з одночасним їх захистом від експансіоністської зовнішньоторгової діяльності постачальників аналогічного товару. Вибір саме такого інструменту державної політики зумовлений тим, що класичний ефект мультиплікатора Дж. Кейнса в умовах споживчого ринку України не викликає необхідної мультиплікаційної хвилі. Це пов'язано з тим, що в кейнсіанській моделі технічний і технологічний рівень виробництва був здатним забезпечити попит, збільшений за рахунок автономних державних інвестицій. В споживчому ж секторі економіки України, приріст попиту не може дати імпульс до збільшення пропонування, адже його розмір і структура тісно пов'язані з технічними можливостями виробництва. На сьогодні виробництво в Україні не має необхідної техніко-технологічної бази для випуску товарів, що задовольняли б структуру попиту.

Основний принцип функціонування моделі державного регулювання поєднується з дією інших інструментів: ставок прямих і непрямих податків, норм амортизаційних відрахувань, модифікованих форм виплати доходу по депозитним вкладом, тощо.

Основні результати та висновки.

1. Споживчий ринок в економічній системі суспільства знаходиться в області взаємодії мікро- та макрозакonomірностей економіки. Тому дослідження даної категорії повинно проводитись як з використанням макро- так і мікроекономічних методів аналізу.

2. Характер функціонування споживчого ринку відіграє провідну роль в становленні, розвитку та реалізації економічних інтересів суб'єктів економічної системи, здійснює вплив на формування загальноекономічних пропорцій.

3. Попит та пропонування на споживчому ринку є кількісними формами прояву економічних інтересів суб'єктів, а, отже, споживча рівновага є результатом їх узгодженості.

4. Взаємодія і координація економічних інтересів в ринковій моделі досягнення рівноваги відбувається за рахунок дії елементів саморегулювання (розвинутої конкуренції та цін рівноваги), а також основних форм і методів державного регулювання, об'єднаних в певну модель.

5. Наявність конкурентної боротьби серед споживачів є необхідним фактором досягнення споживчої рівноваги.

6. Модель державного регулювання процесу встановлення споживчої рівноваги зумовлюється технологічним способом виробництва, рівнем розвитку ринкової інфраструктури, соціальними та надбудовчими факторами.

7. Перераховані фактори моделі державного регулювання процесу досягнення рівноваги в економіці України не сприяють впровадженню як кейнсіанської, так і консервативної моделей встановлення рівноваги. На споживчому ринку України повинні створюватися певні передумови моделі і вже після цього вироблятися відповідні форми і методи державного впливу, що максимально відповідають специфічним умовам розвитку української економіки.

8. Специфіка функціонування споживчого ринку України детермінує становлення елементів саморегулювання в механізмі споживчої рівноваги за рахунок забезпечення взаємодії економічних інтересів виробника і споживача на основі конкурентних відносин, що базуються на специфіці потреб.

9. Розвиток конкуренції на мікрорівні повинен доповнюватися відповідною макроекономічною політикою, спрямованою на створення умов вільної реалізації економічних інтересів.

10. Модель державного регулювання споживчого ринку в перехідній економіці України повинна базуватися на методах селективного інвестування, нетрадиційних формах залучення заощаджень населення, активізації стимулюючої ролі податково-кредитної системи.

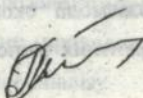
Основні положення дисертації викладені в наступних публікаціях автора:

1. Макроэкономические модели государственного регулирования и возможность их адаптации в условиях экономики Украины// Сборник материалов научной методической конференции "Экономика, управление, информатика", посвященной 60-летию инженерно-экономического факультета Государственной металлургической академии Украины, - Днепропетровск: ГМетАУ, 1995.-0,8 п.л.

2. Равновесие потребительского рынка: основы теории и проблемы достижения в переходной экономике Украины// Экономические законы и их использование при переходе к рыночной экономике.- Днепропетровск: ГМетАУ, 1996.-Деп. в ИНТБ Украины 19.03.96, №771 -Ук -96.-1,0 п.л.

3. Про шляхи досягнення ринкової рівноваги в економіці України// Українознавство і гуманізація освіти. Тези доп. Всеукр. наукю-практ. конф.,- Дніпропетровськ: ДГУ, 1993.-Ч.4.-0,1 д.а.

4. Потребительский рынок в системе макроэкономических пропорций// Сборник материалов научной методической конференции "Экономика, управление, информатика", посвященной 60-летию инженерно-экономического факультета Государственной металлургической академии Украины, - Днепропетровск: ГМетАУ, 1995.- 0,2 п.л.

АННОТАЦИЯ

Пилипенко А.Н. Равновесие потребительского рынка (политико-экономический анализ). Диссертацией является рукопись. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01 - политическая экономия. Днепропетровский государственный аграрный университет, Днепропетровск - 1996.

Защищаются 4 научных работы, которые содержат результаты исследования механизма достижения равновесия на потребительском рынке, форм и методов государственного воздействия на данный процесс. В работах анализируются в теоретическом и практическом плане методы формирования механизма потребительского равновесия в переходной экономике Украины.

ANNOTATION

Pilipenko An.N. Equilibrium of the consumer market (political economy analysis). Dissertation is a manuscript. The dissertation is for obtaining the degree of Doctor of philosophy (Ph.D.) in Economics under the specialization code of 08.01.01 - Political Economy. Dnepropetrovsk State Agricultural University, Dnepropetrovsk - 1996.

Four science works are defended. They contain are research on the mechanism of equilibrium on the consumer market, forms and methods of the state regulatins this process. In the articles the methods of forming mechanism of consumer equilibrium in the Ukrainian economy in theory and practice are analyzed.

Ключові слова: споживчий ринок, рівновага споживчого ринку, фактори рівноваги, механізм споживчої рівноваги.

Підп. до друку 23.04.96. Формат 60*84/16. Папір для розмнож. ап.
Офс.друк. Ум.друк.арк. 1,0. Ум.фарбо-відб. 2,09.
Тираж 100 прим. Зам. 988.

Типографія Дніпропетровського державного університету
м.Дніпропетровськ, вул.Козакова, 4а.

9. Развитие конкуренции на микроуровне является необходимым условием макроэкономического роста и способствует формированию эффективной рыночной экономики.

10. Модель долгосрочного экономического роста в условиях неопределенности является важным элементом теории экономического роста.

ANNOTATION

The article discusses the role of competition in the development of the national economy. It is noted that competition is a necessary condition for the growth of the national economy and contributes to the formation of an efficient market economy. The article also discusses the long-term economic growth model in conditions of uncertainty, which is an important element of the theory of economic growth.

ANNOTATION

The article discusses the role of competition in the development of the national economy. It is noted that competition is a necessary condition for the growth of the national economy and contributes to the formation of an efficient market economy. The article also discusses the long-term economic growth model in conditions of uncertainty, which is an important element of the theory of economic growth.

The article discusses the role of competition in the development of the national economy. It is noted that competition is a necessary condition for the growth of the national economy and contributes to the formation of an efficient market economy. The article also discusses the long-term economic growth model in conditions of uncertainty, which is an important element of the theory of economic growth.

Printed in the USSR. © 1991 by Kazan State University.
Office: Kazan, 18, Yul'farskiy bul. 203.
Phone: 100 (line 203).

Издательство Казанского государственного университета
и Казанского государственного университета

AB 34.658

AB 34.658